

”Det är lätt att falla i ett gammalt mönster...” ? Om språklärande, språkundervisning och utveckling av finskundervisningen i den finlandssvenska skolan

Michaela Pörn

Denna artikel lyfter fram diskrepansen mellan dagens syn på språklärande och språkundervisning å ena sidan och den verkliga klassrumspraktiken å andra sidan. Med utgångspunkt i aktuella forsknings- och utvecklingsarbeten diskuteras olika möjligheter för utveckling av språkundervisningen i allmänhet och finskundervisningen i synnerhet. Hur vi kan skapa en kommunikativ och meningsfull finskundervisning för eleverna, hur vi kan öka elevers kontakt med och användning av målspråket i autentiska kommunikationssituationer och hur vi kan öka elevers kontakt med och användning av målspråket i hemmen, är områden som behandlas i artikeln.

Om språkundervisningen i läroplanen

Fokus i dagens språkundervisning ligger på att utveckla en språklig repertoar hos eleven som gör det möjligt att använda språket för kommunikativa ändamål. Det handlar om att utveckla unga människors motivation, färdighet och självförtroende i deras möten med nya språkerfarenheter utanför skolan. Kommunikativ språkundervisning bygger på ömsesidig interaktion där den aktiva, lärande eleven, står i centrum. Språkundervisningens viktigaste uppgift är att underlätta elevens språklärande, främst genom att göra det möjligt för eleven att komma i kontakt med språket och använda det i olika typer av kommunikation, såväl muntlig som skriftlig. En viktig aspekt av den kommunikativa förmågan är att framgångsrikt kunna delta i samtal av olika slag på det andra språket.

Det finns knappast något språkpedagogiskt begrepp som haft så stort inflytande på modern språkundervisning som begreppet kommunikativ kompetens. Tidigare betonades språkets form, grammatiska strukturer och språklig korrekthet, medan man numera betonar språkets användning i kommunikation.

Om finska som andra inhemska språk

Undervisningen i finska som andra inhemska språk i den finlandssvenska skolan är i första hand avsedd för enspråkigt svenska elever. För en stor del av eleverna, över en tredjedel på riksnivå, utgör finskan idag ett

andra hemspråk. En annan tredjedel kommer i kontakt med och lär sig finska i sin närmiljö. Men det finns fortfarande en avsevärd andel elever, som inte har någon nämnvärd kontakt med finska, och för vilka finskan till och med kan upplevas som ett främmande språk. Den språkliga heterogeniteten som ökar alltmer, både regionalt och individuellt, medför pedagogiska utmaningar då undervisningen ska vara meningsfull för alla. I läroplanen har man försökt lösa problemet så att finskämnet består av tre lärokurs: en A-lärokurs för de enspråkigt svenska eleverna, en modersmålsinriktad lärokurs (mofi) för tvåspråkiga elever och en B-lärokurs - som tillkommit särskilt för ålänningarnas behov men som också under de senaste åren tagits i bruk i vissa skolor i Österbotten.

Forskningen om den modersmålsinriktade finskundervisningen är fortfarande begränsad. Det finns knapphändig kunskap om hur läroplanens mål förverkligas i praktiken, dvs. hur tvåspråkiga elevers finska utvecklas och hur deras dubbla kulturarv och dubbla identitet stöds i finskundervisningen. I den här artikeln kommer jag ändå att lyfta fram utvecklingsmöjligheter med fokus på finskundervisningen för svenskspråkiga elever som i begränsad utsträckning kommer i kontakt med finska.

Debatten om undervisningen i det andra inhemska språket

Efter den senaste PISA-undersökningen har den finlandssvenska skolan varit utsatt för kritik som bland annat berört elevers kunskaper i läsning. Parallellt med denna diskussion har man kritiskt granskat finskspråkiga elevers kunskaper i svenska och undervisningen i det andra inhemska språket. Samtidigt har det pågått en intensiv debatt om tvåspråkiga skolor i Finland. I en Gallup som Helsingin Sanomat lät göra ansåg nästan 67 % av föräldrarna i huvudstads-regionen att de är beredda att välja en tvåspråkig skola för sina barn om en sådan fanns. Olika aktörer har deltagit i diskussionen utgående från sin egen uppfattning om vad en tvåspråkig skola kunde innebära och för vem den skulle vara avsedd. Har debatten tagit fart på grund av att många föräldrar inte är nöjda med undervisningen i det andra inhemska språket? Exempelvis språkbudet i Kanada startade på grund av att många föräldrar inte var nöjda med den traditionella franskundervisningen. I den pågående diskussionen efterlyses bland annat ett ökat antal språkbudsskolor i Finland.

Kritiken mot undervisningen i det andra inhemska språket är inte något nytt fenomen. Våren 2008 intensifierades en lokal debatt som en följd av Vasa övningsskolas planer på en s.k. finsklinje där en del av undervisningen i några ämnen skulle ske på finska, dvs. en form av ämnesintegrerad språkundervisning. Många föräldrar uttryckte sitt missnöje och sin frustration över att finskundervisningen är för grammatikbetonad och att barnen inte lär sig att tala finska. En tid senare diskuterade Vasa stad ett försök med partiellt språkbud i finska och ungefär samtidigt startade en språkplaneringsgrupp i Jakobstad ett försök med lärarutbyten över språkgränsen inom ramen för undervisningen i det andra inhemska språket.

Den aktuella debatten handlar om språkpolitik snarare än om språkpedagogik. Lösningarna på problemen bör sökas kring kärnfrågorna: Vilken kunskap finns det om hur barn faktiskt lär sig språk på bästa möjliga sätt? Hur kan språklärare dra nytta av den kunskapen i sin egen språkundervisning? Vad händer egentligen i språkklassrummet? Vilka är språklärarens möjligheter att utveckla språkundervisningen i skolan?

Om språklärande i relation till språkundervisning

Traditionellt har synen på lärande inom andraspråksforskningen dominerats av ett psykologiskt grepp där språktillägnande främst ses som ett kognitivt fenomen. Sedan 1990-talets början har antalet studier som utgår ifrån att lärande sker i social interaktion individer emellan ökat. Under de senaste åren har intresset för forskning som sammanför interaktion, andraspråkstillägnande och sociokulturell teori vuxit, och den tidigare dominerade kognitiva synen på språktillägnande alltmer ifrågasatts.

Inom en social-interaktionell syn på språklärande försöker man visa på att språkanvändning skapar möjligheter till språklärande. Med hjälp av noggranna empiriska analyser av språk i användning kan man få syn på och beskriva hur vissa specifika sociala situationer i klassrummen är organiserade så att det skapas möjligheter till språklärande. Då språktillägnande förstås som något socialt som sker i interaktion finns det ingen entydig gräns mellan språkanvändning och språktillägnande. Var slutar språkanvändning och var börjar språktillägnande? Den förändrade synen på språklärande öppnar en intressant språkpedagogisk diskussion om hur vi som lärare kan genomföra språkundervisningen så att vi skapar mera utrymme för den enskilde eleven att aktivt delta i interaktion på målspråket.

Om aktionsforskningsorienterade utvecklingsarbeten i skolan

Som forskare och professor i finska språkets didaktik vid den svenskspråkiga lärarutbildningen i Finland ser jag det som en av kärnuppgifterna att stöda förutsättningarna för finskundervisningen i den finlandssvenska skolan och på forskningsbaserad grund utveckla undervisningen. Jag tar nu avstamp i aktionsforskningen som från 1970-talet och framåt börjat få allt mer utrymme inom skola och utbildning på grund av dess förmåga att konkret och initierat bidra till pedagogiskt och professionellt utvecklingsarbete i skolorna. Avsikten är bland annat att förse läraren med färdigheter och beredskap att forska i och utveckla sitt eget arbete i skolan. Aktionsforskning kan alltså beskrivas som en ansats som tar utgångspunkt i praktiken, verkar för ett samarbete mellan forskare och praktiker och för en forskning som leder till förändring.

Jag har själv under de senaste åren haft förmånen och glädjen att tillsammans med mina forskarkolleger engagera mig i olika forsknings- och utvecklingsprojekt, där vi gjort videoobservationer i och utanför klassrum. Vi har samarbetat på olika sätt med lärare, elever och föräldrar. För att kunna utveckla undervisningen i skolan behöver vi som forskare och framför allt som lärarutbildare mera kunskap om och en ökad förståelse av lärares klassrumspraktik och elevers hela språkvardag.

Jag kommer nu att göra nedslag i forsknings- och utvecklingsprojektet *Finska i och utanför skolan* där jag som projektledare under de senaste tre åren forskat i och utvecklat finskundervisningen i samarbete med lärare i olika regionala nätverk i Svenskfinland.

Den traditionsbundna finskundervisningen i klassrumspraktiken

Vad är det då som behöver utvecklas? Kartläggningens resultat från detta projekt baserade på lärarenkäter, klassrumsobservationer och samtal mellan lärare och forskare, visar i likhet med Utbildningsstyrelsens nationella utvärderingar, att finskundervisningen är traditionsbunden, lärar- och läroboksorienterad. På basis av den gedigna klassrumsforskningen generellt vet vi hur lärarorienterad helklassundervisning fungerar i praktiken, när lärare ställer frågor och en elev åt gången svarar. Vi vet vilka möjligheter och begränsningar den sortens undervisning innebär för den enskilde eleven. Det finns kunskap om att elevcentrerade arbetssätt är radikalt annorlunda med avseende på den enskilde elevens möjligheter till aktivt deltagande i interaktion. Problemet med den lärarorienterade *finskundervisningen* är att lärare i stor utsträckning använder svenska i undervisningen, vilket innebär att eleverna inte ges tillräckligt med utrymme att *höra* och *tala* finska i klassrummet.

Vad säger lärarna själva? Motiven bakom lärares val att följa traditionsbundna arbetssätt och rutiner handlar ofta om en upplevelse av tidsbrist och en rädsla för att inte komma framåt i läromedlet. Jag citerar en lärare: ”Om jag inte följer boken så har jag nog genast föräldrarna i luren”. Läroboken fungerar som ett smidigt och effektivt sätt att ge och kontrollera läxor. Många av de val lärare gör i stunden i klassrummet handlar å ena sidan om en balansgång i fråga om tidsanvändning. Vad prioriterar jag som lärare att sätta tid på under en 45 minuters lektion? Å andra sidan är många av de val lärare gör inte nödvändigtvis medvetna. Det kan

handla om att lärare inte alltid förmår reflektera kring hur de själva agerar. Jag citerar en lärare: ”*Det är lätt att falla i ett gammalt mönster...*”.

Resultaten av projektet *Finska i och utanför skolan* visar att det finns en klyfta mellan läroplanens innehåll och det som sker i klassrumspraktiken. Det finns många saker som lärare vet i teorin att man borde göra, men som ändå förvånansvärt få gör, såsom att föra samtal på målspråket och att aktivera eleverna i grupparbeten. I praktiken är det ofta något annat som styr, t.ex. en systematisk användning av läroboken, inarbetade arbetssätt och rutiner. Lärares uttalade problem och utmaningar visar att det är lätt hänt att se problemen hos andra snarare än hos sig själv, t.ex. i elevers bristande motivation, elevers svaga förkunskaper, föräldrars förväntningar, tidsbrist, bristen på ändamålsenliga läromedel osv. Det är viktigt att stanna upp och reflektera: Vad kan *jag* som enskild lärare göra för att utveckla finskundervisningen?

Aktionsforskning ger lärarna möjlighet till en ökad medvetenhet om den egna undervisningen och utgör på så sätt det första steget i en utvecklingsprocess. Utvecklingsarbetet innebär att lärare utgår ifrån ett problem, planerar och genomför en förändring, samlar information kring vad som sker, reflekterar kring varför just detta sker, dokumenterar och sprider erfarenheter till andra lärare. Att bli mera medveten om och förändra den egna undervisningen är något som givetvis kräver tid, energi och engagemang. Därför är det bra att ha tillgång till ett nätverk för att få stöd och inspiration av andra lärare som också är engagerade i att utveckla sin undervisning. Med utgångspunkt i projektlärares utvecklingsarbeten kommer jag nu att lyfta fram treområden som kan och bör utvecklas. Det första området rör betydelsen av att skapa en kommunikativ och meningsfull finskundervisning för eleverna.

En kommunikativ och meningsfull finskundervisning för eleverna

Kommunikativ språkundervisning, såsom den beskrivs i läroplanen idag, har de facto många likheter med språkbadspedagogik. En av lärarnasom följdes upp genom regelbundna videoinspelningar i klass tog initiativ till att, som hon själv uttryckte det, ”slänga läroboken i skräpkorgen”. Med stöd av autentiskt material kopplat till läroplanens ämnesområden byggde läraren upp undervisningen kring större, meningsfulla temahelheter, där innehållet är i fokus och har en tydlig koppling till elevernas vardagserfarenheter. Läraren strävade efter ett elevorienterat arbete där eleverna är aktiva deltagare också i planeringen av undervisningen. Lärares viktigaste uppgift förändrades då från att styra och kontrollera till att sätta igång, handleda och uppmuntra eleven att använda språket i social interaktion.

En viktig språklig princip är att lärare konsekvent använder målspråket i undervisningen. Aktuell forskning visar dock att det är en utmaning för lärare att hålla sig till ett vardagligt och konkret språk som ligger på en för eleverna begriplig nivå. Det är därför nödvändigt att utveckla strategier som stöder elevens förståelse av målspråket. I praktiken kan det handla om hur lärare förmedlar ett budskap på målspråket utan att behöva ta till elevens förstaspråk, som att tala långsamt, tydligt, upprepa, omformulera det som tidigare sagts, demonstrera och visa med hjälp av kroppsspråk, gester och materiella artefakter.

Lärare behöver också utveckla metoder och strategier för att stöda elevens förmåga att använda målspråket, i det här fallet finska. Med målet att få eleverna att komma över tröskeln och våga tala finskavalde flera projektlärare att öka användningen av drama som metod i finskundervisningen. Vid all kreativ användning av målspråket ställs lärare inför frågor, som: Ska man korrigera elevers språkfel, när ska man korrigera och hur? Synen på språkfel och felkorrigering har förändrats i takt med den förändrade synen på språklärande och språkundervisning. Generellt kan man tala om en utveckling som gått från en språkundervisning där fel uppfattades som något som till varje pris ska undvikas till dagens syn där fel inte bara uppfattas som naturliga och nödvändiga utan också som en värdefull del av lärandeprocessen.

Erfarenheter av att arbeta utan läroboksstyrning visar på större möjligheter att skapa och upprätthålla en hög

interaktion eleverna emellan i klassrummet. En av projektlärarna som under en längre tid observerat sig själv och dokumenterat sin egen tidsanvändning, kunde reflektera kring sin egen utveckling som följer: *”Jag ser att jag inte är i centrum längre, videon ljuger inte. Man hinner mer än man tror. Muntliga övningar görs och tas på allvar. Det är det där ifyllandet i böcker som är borta nu och som har stressat mig mest. Jag kan inte acceptera att eleverna bara sitter och fyller i...”*

Vad säger eleverna? Eleverna upplevde finskundervisningen som mera meningsfull i och med att de gavs mera utrymme att använda språket i olika muntliga kommunikationssituationer. Jag citerar en elev: *”Man lär sig mycket bättre då man har roligt, än i den där boken då man sku bara sitta och skriva hela tiden och inte göra nånting annat...”* Att eleverna genom att reflektera kring sitt eget lärande kan konstatera att de lär sig något som de kan ha nytta av i det verkliga livet gör att deras motivation och framför allt deras självförtroende ökar: Jag citerar en elev: *”Vi är finska stjärnor! Mamma kommer att vara jättestolt över mig!”* En hög motivation i kombination med ett gott självförtroende skapar goda förutsättningar för lärande av målspråket.

Ökad kontakt med och användning av målspråket i autentiska kommunikationssituationer genom elevutbyten

Det andra utvecklingsområdet handlar om betydelsen av elevers kontakt med målspråket i autentiska kommunikationssituationer. En av projektlärarna inledde ett samarbete med en närliggande finsk skola genom elevutbyten över språkgränsen. Samarbetet utformades med inspiration från Tandemmetoden, som håller på att etableras som verksamhetsform inom den fria bildningen i Finland. Tandem som metod har under de senaste åren prövats som klasstandem, både i den grundläggande utbildningen och på gymnasienivå. Målet med klasstandem är att skapa situationer där elever eller studerande från olika språkgrupper kan mötas på ett jämställt sätt och använda och lära sig varandras språk i autentiska interaktionssituationer. Elevutbytet i klasstandem går något förenklat ut på att finsk- respektive svenskundervisningen i vardera skolan organiseras i klasser bestående till hälften av svenskspråkiga och hälften finskspråkiga elever. Lärarna undervisar på så sätt i språkligt blandade elevgrupper. Med tanke på att det på många håll i Svenskfinland idag finns närliggande svenska och finska skolor och till och med ett stort antal samlokaliserade skolor, dvs. svensk- och finskspråkiga skolor i samma byggnad, finns det unika möjligheter att vidareutveckla olika former av klasstandem. Det finns ett behov av en ökad språkpedagogisk medvetenhet och nya språkdidaktiska lösningar.

Ökad kontakt med och användning av målspråket i hemmen

Det tredje utvecklingsområdet jag vill lyfta fram är samarbetet med föräldrarna, som de facto är de som väljer skola för sina barn. Med målet att integrera undervisningens innehåll med aktiviteter på finska utanför skolan uppmuntrades föräldrarna att tillsammans med sina barn bland annat läsa finska texter, lyssna på finsk musik och titta på finska TV-program. Mot bakgrund av den kunskap som finns om lärares upplevelser av föräldrars förväntningar på att den traditionella läroboken används och följs konsekvent, kan vi nu konstatera att ett intensifierat samarbete mellan lärare och föräldrar även kan förändra föräldrars syn på finskundervisningen. Jag citerar en förälder: *”Alla övningar i övningsboken behöver inte göras... Det viktigaste är att eleverna vågar öppna munnen”*. Föräldrarna uttryckte en insikt om att de också behöver ta sitt ansvar och uppmuntra sina barn till mera informell språkanvändning utanför skolan.

Slutord

Aktuell forskning på området visar på behovet dels av att vidareutveckla språkdidaktiska lösningar för en kommunikativ och meningsfull finskundervisning och dels att etablera forsknings- och

fortbildningsverksamhet som bygger på aktionsforskningsorienterade metoder där samarbetet mellan olika aktörer intensifieras: mellan lärare, lärare och forskare, lärare och elever, lärare och föräldrar - och över språkgränserna!

Skribenten är professor i finska språkets didaktik vid Åbo Akademis pedagogiska fakultet.